





Eenzaam in de oorlog

Andere boeken over de Tweede Wereldoorlog van Martine Letterie:

*Oorlog zonder vader*

*Bommen op ons huis*

*Hanna's reis*

*Verzet tegen de vijand*

*Groeten van Leo (9+)*

Meer boeken in de reeks *Vergeten oorlog* bij Uitgeverij Leopold:

Theo Engelen, *Oorlog in de klas*

Arend van Dam, *Werken voor de vijand*

Joyce Pool, *Kamp in de jungle*

Schrijvers van de Ronde Tafel, *Vergeten Oorlog*

Deze boeken sluiten aan bij het canonvenster Tweede Wereldoorlog, zoals dat door de Stichting Entoen.nu is vastgesteld.




Martine Letterie

# Eenzaam in de oorlog



Leopold / Amsterdam





Eerste druk 2015

Het onderzoek voor dit boek is financieel mede mogelijk gemaakt door het Mieke Meijer Educatie Fonds.

Copyright © Martine Letterie 2015

Omslagontwerp: Annemieke Groenhuijzen

Foto's omslag: Collectie Westerbork

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / [www.leopold.nl](http://www.leopold.nl)

NUR 283 / ISBN 978 90 258 6760 7



Uitgeverij Leopold drukt haar boeken op papier met het FSC®-keurmerk. Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

[www.martineletterie.nl](http://www.martineletterie.nl)

# Inhoud

Razzia	5
Het begin van de oorlog	13
De eerste trein naar Westerbork	21
Opnieuw een razzia	31
In de vrouwenbarak	39
De trein naar Auschwitz	47
Weer in de trein	56
Toch een razzia	64
Opnieuw in de trein	73
Het rubberen huis	81
Gevaar	89
Nieuwe schuilplaatsen	97
Juffrouw Sprietsma	109
Katholiek	120
Nergens veilig	130
Verraad!	138
In de gevangenis	148
Terug naar Westerbork	156
Voor de tweede keer in Westerbork	164
De bevrijding	170
Eddy's ouders	176
Over dit boek	181





# Razzia

Met grommende motoren rijden vrachtauto's de straat in. Het dreigende geluid vult zijn kamertje en Eddy voelt de trillingen van de zware wagens in zijn bed. Het lijkt alsof de monsters regelrecht naar binnen rijden. Droomt hij dit? Is het een nachtmerrie? Piepende remmen, marcherende zware laarzen, het lawaai is nu overal. Hij draait zich om tussen zijn bezwete lakens. Met zijn handen tegen zijn oren probeert hij zichzelf tegen de herrie te beschermen, maar het wordt harder en harder.

Buiten schreeuwen Duitsers: *'Juden raus, schnell, schnell!'* Honden blaffen, vrouwen gillen en jammeren, kinderen huilen. Steeds meer mensen draven door de straat.

Droom en werkelijkheid lopen door elkaar sinds hij ziek in bed ligt. 'Zware longontsteking,' heeft de dokter gezegd. De koorts verandert zijn angst voor de Duitsers in nachtmerries. Dat moet het zijn.

'Mam!'

Hij wil roepen, maar hij is niet meer de baas over zijn eigen stem. Eddy kan zichzelf nauwelijks horen, laat staan dat zijn moeder dat kan. Elke ademhaling schuurt door zijn borstkas. Hij probeert zijn ogen te openen om de nare droom te laten ophouden, maar de koorts maakt zijn oogleden loodzwaar.

Vlakhij wordt hard en lang aangebed, tegelijkertijd trapt een laars tegen de deur.

*'Alle Juden raus!'*

Direct daarna klinken gestommel en paniekerige stemmen, recht boven zijn hoofd. Aan alles hoort Eddy hoe bang de bovenburen zijn. Onverbiddelijk denderen laarzen de trap op. Zijn hart is een wedloop tegen de angst begonnen, het bonst sneller en sneller. Was hij maar niet zo ziek...

‘Wat moeten we doen, Koos?’ Het is zijn moeder. Ze staat in de gang vlak voor zijn kamerdeur en ze jammert zacht. Haar stem dringt op een andere manier tot hem door dan het lawaai en dat maakt dat hij het ineens zeker weet. Wat er gebeurt is geen nachtmerrie. Hij zoekt naar het luciferdoosje onder zijn kussen en vouwt zijn hand eromheen. Het kwaad is hier, laat het goede overwinnen. Alsjeblieft.

Nu gaat hun eigen bel en Duitse soldaten stormen de gang in van het kleine benedenhuis. Hoeveel zijn het er? Drie, vier? Weer die stampende laarzen, weer dat geschreeuw. Het heeft geen zin meer om zijn handen tegen zijn oren te houden. Het geluid dringt door elke bescherm laag heen die hij in de afgelopen tijd voor zichzelf heeft proberen te maken.

‘Wieviele andere Juden gibt es hier?’

‘Keine!’ hoort Eddy zijn moeder zeggen. Stoer. Misschien geloven ze haar. Dit is tenslotte het huis van oom Koos, en die is geen jood.

Deuren klappen open. De laarzen dringen verder het huis in: de kamer, de keuken...

Dan is zijn kamertje aan de beurt. Ineens krijgt hij zijn ogen wel open. Aan zijn voeteneind staat een soldaat, geweer in de aanslag. De koorts golft door Eddy’s lijf; hij hapt naar adem en klemt zijn luciferdoosje vast. Het kwaad mag niet winnen.

Een tweede soldaat dringt langs de eerste en rukt de deken van zijn bed. ‘Und die dan hier?’

Eddy begint te klappertanden; ondanks zijn gestreepte jongenspyjama voelt hij zich naakt en hulpeloos.

Dan komt oom Koos zijn kamer in; hij kijkt de soldaat aan het voeteneind aan alsof hij nergens bang voor is en zegt: ‘Die jongen is ernstig ziek. *Er ist krank, sehr krank.*’

De soldaten deinzen terug; hun ogen schieten heen en weer van de natte lakens naar zijn bezwete gezicht, dat knal-

rood moet zijn. Ineens zijn de rollen omgedraaid: nu zijn zij bang. Bang om besmet te raken. Eddy hoest hard en rochelend, er komt slijm omhoog uit zijn longen. Hij krimpt ineen en grijpt naar zijn borst.

‘*Nächstes mahl,*’ zegt de soldaat die aan zijn bed staat. Hij schuift iets achteruit. ‘*Später kommen wir wieder.*’ De Duitse soldaten verdwijnen net zo snel als ze kwamen, alleen klinken hun laarzen ineens minder hard. De laatste trekt de voordeur achter zich dicht.

Alsof alle kracht haar lichaam heeft verlaten, strompelt zijn moeder het kamertje in en laat zich huilend op zijn bed zakken. ‘Eddy, jongen...’ Ze trekt hem overeind, neemt hem in haar armen en wiegt hem heen en weer alsof hij een klein kind is. Daarmee breekt ze de spanning: hij barst in tranen uit. Hij huilt zo hard dat zijn lichaam samentrekt in ongecontroleerde schokken. Over zijn moeders schouder ziet Eddy oom Koos tegen de deurpost staan, met zijn handen voor het gezicht geslagen. Het goede heeft overwonnen, maar het scheelde niet veel.

Zijn longontsteking is de schuld van de Duitsers. Net als alle andere slechte dingen. Hoelang is het geleden dat hij ziek werd? Lang. Het is nu voorjaar en toen hij de ontsteking opliep vroor het en stonden de ijsbloemen elke morgen op de ramen. Mensen haastten zich over de straten om zo snel mogelijk weer binnen te zijn.

En toch speelden Sam en hij die dag buiten. Eddy kende Sam van de school waar hij sinds vorige zomer op zat. Van de Duitsers mochten joodse en niet-joodse kinderen niet meer bij elkaar in de klas zitten en daarom hadden ze alle joodse kinderen uit de buurt in één school gepropt. Omdat ze met veel te veel waren, werden ze verdeeld in twee groepen. De ene week hadden ze ’s morgens les, en de andere week ’s mid-

dags. Je zou denken dat het fijn was dat ze minder vaak naar school hoefden, maar dat was het helemaal niet.

Toen Eddy vorig jaar met zijn ouders van Bussum naar Amsterdam moest verhuizen om bij oom Koos in te trekken, mocht hij niet veel meenemen. 'Oom Koos heeft al een huis vol spullen, daar kunnen die van ons niet allemaal bij,' had Eddy's vader gezegd. 'En van de Duitsers moeten we onze huizen met alles erin achterlaten.' Dus lag het grootste deel van zijn postzegelverzameling nog in Bussum, net als zijn trein en zijn meccano... Hij had wel *Het boek voor de Jeugd* meegenomen. Niet omdat het zijn lievelingsboek was, maar omdat er het meeste instond. Dan kon hij er lekker lang mee doen. Maar nu, meer dan een halfjaar later, kende hij dat hele boek uit zijn hoofd.

Omdat Oom Koos en tante Sara nooit kinderen hadden gehad, stonden er in hun huis geen kinderboeken, laat staan speelgoed. Hij had dus geen moer te doen. En hij kon nergens heen. Joden mochten niet meer naar het zwembad, de bioscoop of de bibliotheek, niet meer in de tram en niet naar het park. Als hij geen school had, zat hij meestal binnen en daar was de oorlog de hele tijd aanwezig. Veel meer dan vroeger thuis in Bussum. Dat kwam niet alleen omdat ze hier in Amsterdam niet in hun eigen huis woonden en ze de meeste van hun spullen niet hadden. Net als hij kon ook zijn moeder geen kant meer op. Ze mocht bijvoorbeeld maar bij een paar winkels boodschappen doen en dan alleen op vaste tijden. Stel je voor! Er zat hier een kruidenier op de hoek, maar joden mochten daar alleen tussen vier en zes uur naartoe. Dus zat zijn moeder de hele dag aan tafel *Het Joodse Weekblad* door te bladeren. En daar werd ze niet bepaald vrolijk van.

Zijn vader was wel veel weg. Als hij thuiskwam, vertelde hij fluisterend aan mama en oom Koos wat hij had meege maakt. Hij dacht natuurlijk dat Eddy het niet hoorde, maar

die was niet gek. Ook al verstond hij soms maar de helft, dat was meer dan genoeg om er naar van te worden.

Ook op school was de oorlog niet te vermijden. Wekelijks gebeurde het dat kinderen niet meer kwamen opdagen en dat juffen en meesters verdwenen.

Vlak voordat Eddy die longontsteking had opgelopen, had zijn vader op een avond bij het eten gevraagd: 'En wat heb jij vandaag gedaan?'

'Niks!' had Eddy bokkig geantwoord. 'Ik zou niet weten wat ik moet doen. Ik heb hier niets en ik mag ook niks.'

De volgende dag had zijn vader een voetbal voor hem meegebracht. Van leer! Papa wist ook altijd voor alles een oplossing.

'Het park mag dan voor joden verboden zijn, maar op straat voetballen niet!' had hij met een knipoog gezegd.

Dus was hij die middag met de bal onder zijn arm naar Sam gegaan, die niet ver van hem vandaan woonde. Ze speelden nooit bij elkaar thuis, maar Eddy wist precies bij welke deur hij moest zijn, omdat ze na schooltijd vaak samen opliepen.

Hij belde aan en na een poosje ging de deur voorzichtig op een kier. Sams neus verscheen eerst, daarna de rest van zijn smalle gezicht. Sam leek in niets op Eddy. Hij had grijsblauwe ogen en een donkerblonde steile kuif, terwijl Eddy een bril droeg, donkere ogen had en zwart haar dat de neiging had om te krullen zodra het iets langer werd.

Eddy stak zijn voetbal naar voren. 'Ga je mee voetballen?'

Sam haalde zijn schouders op. 'Ik mag niet naar buiten van mijn moeder. Ze is bang dat er wat gebeurt.'

Zo makkelijk liet Eddy zich niet wegsturen. 'Je kunt het toch vragen?'

Sam keek achter zich de gang in. 'Ze is er niet. Ze is naar haar zuster. Kijken of die al iets heeft gehoord van opa en oma.'

‘Mooi toch?’ drong Eddy aan. ‘Dan kan ze ook niet zeggen dat het niet mag. Ga mee, even maar.’

Ineens brak er een glimlach door op het gezicht van Sam. ‘Wacht even!’ Hij schoot de gang in, en kwam terug met de eerste de beste jas die hij van de kapstok had kunnen pakken. Hij trok de bal uit Eddy’s handen en schoot hem de lucht in. ‘Wie hem het eerst heeft!’

Eddy sprintte weg en Sam volgde hem op de voet. Eddy raakte de bal als eerste en Sam rende er weer achteraan. Zo voetballend holden ze naar het pleintje twee straten verder.

‘Overschieten?’ Sam trapte de bal vast in Eddy’s richting. Hij schoot hoog in de lucht. Eddy sprong en ving hem met twee handen.

Sam schaterde. ‘Man, jij kunt goed keepen! We kunnen misschien een club beginnen met een paar jongens uit onze klas!’

Eddy schoot terug. ‘A.F.C. De Jekerstraat!’ Een voetbalclub genoemd naar de straat van hun school. Hun joodse school.

Hij had het woord niet genoemd, maar ineens hing het weer in de lucht. Ze waren joden. Sam keek niet naar de bal, maar naar zijn jas. ‘Ik heb geen ster op deze jas!’ Zijn stem sloeg over. ‘Ik moet naar huis! Als de Duitsers me zien, dan moet ik mee, in de trein naar Westerbork, dan kom ik nooit meer thuis, dan...’ Hij draaide zich om, maar voordat hij weg kon lopen, stond Eddy naast hem en hij pakte zijn vriend bij zijn arm.

‘Hou op!’ Haastig had Eddy zijn eigen winterjas uitgetrokken. ‘Hier. Doe die van mij aan. Ik heb ook nog een ster op mijn trui.’ Als hij Sam nu liet gaan, kwam hij vast niet meer terug. Elk moment kon hem te binnen schieten dat hij niet weg mocht van zijn moeder, en dan was hun middag verpest. Weer door die rot-Duitsers, die alles verknalden. En dat was niet de bedoeling geweest van de voetbal. ‘Pak aan, die jas!’

Met trage bewegingen deed Sam zijn eigen jas uit en die van Eddy aan. Die maakte de knopen van zijn eigen jas bij Sam dicht, alsof hij een klein kind was. ‘Zo goed? Zo beter?’ En hij klopte hem nog eens bemoedigend op zijn schouder.

Sam zuchtte diep, en Eddy zag de paniek uit zijn ogen verdwijnen. ‘We kunnen deze jas als een doelpaal gebruiken en dan is die lantaarnpaal de andere. Wil je liever keepen of schieten?’

‘Schieten,’ zei Sam. ‘Vijf stappen?’ Hij ging met zijn rug tegen de lantaarnpaal staan en mat de afgesproken maat af tot de volgende doelpaal. Daar legde hij zijn jas op de grond. Ze voetbalden zo lang als het kon. De zon verdween achter de huizen en langzamerhand werd het donker in de straat. Sam zei niet één keer meer dat hij naar huis wilde. En Eddy klaagde niet één keer dat de kou steeds dieper in zijn botten drong. Niets mocht deze voetbalmiddag verpesten.

Ze stopten pas toen Sams moeder bij het pleintje verscheen. ‘Daar ben je! Ik had toch gezegd dat je niet weg mocht! Ben je nou helemaal! Onmiddellijk mee naar huis!’ Toen ze hem bij de arm greep, zag ze dat hij Eddy’s jas droeg. Ze keek naar de doelpaal. ‘Jullie lijken wel niet wijs!’

Dat zei Eddy’s moeder ook, toen hij thuiskwam, en nog veel meer.

‘Jongen toch! Ik wist niet waar je was! Gek van de zorgen werd ik. Wat zie je eruit!’

Hij kon niet meer ophouden met klappertanden. Ze duwde hem voor de spiegel die naast de kapstok hing. Zijn wangen zagen letterlijk blauw van de kou.

‘Ga bij de kachel zitten, onmiddellijk.’ Zijn moeder haalde de deken van zijn bed en wikkelde die om hem heen. Ze pakte zijn handen tussen de hare en wreef ze warm. Hartstikke lief natuurlijk, maar het was al te laat. Toen zijn vader die avond

thuis kwam, had Eddy koorts. Toen dat na een paar dagen niet overging, haalde zijn moeder de dokter erbij. Die zei dus dat hij een longontsteking had, en niet zo'n kleintje ook. Het duurde nu al weken en Sam had hij sindsdien nooit meer gezien.



# Het begin van de oorlog

Een paar jaar geleden was de oorlog met een knal begonnen: er was een bom ingeslagen in een huis op de hoek van de straat. Ook al was Eddy klein toen – nog geen zes – hij weet het nog precies. Op dat moment woonden ze ook in Amsterdam, in hun eigen bovenhuis, en de ruiten rinkelden in hun sponningen. Zijn moeder was in een sprong bij hem, om hem te verdedigen zoals een tijger haar jong. Van schrik begon hij te huilen en ze had hem meegesleept naar het trappenhuis, omdat ze daar veiliger waren dan achter het raam.

Nu weet hij dat de Duitsers eigenlijk al een dag eerder het land waren binnengevallen, dat hebben zijn ouders hem later verteld. Maar voor hem begon de oorlog met die bom. In één klap werd zijn leven onveilig en daarna is het nooit meer helemaal goed gekomen.

Ze waren met zijn tweeën thuis geweest, die zaterdagmiddag.

‘Papa jaagt de Duitsers wel weg, mama,’ zei Eddy tegen zijn moeder toen ze in het trappenhuis zaten.

‘Ik hoop het, lieverd,’ zuchtte ze, terwijl ze hem nog steviger tegen zich aantrok. Vliegtuigen raasden vlak over hun huis, er klonken nog meer dreunen en knallen. Eindeloos leek het te duren voordat het signaal werd gegeven dat alles veilig was.

Eddy was toen nog wel een kleuter, maar het was echt niet zo stom dat hij zo’n groot vertrouwen had in zijn vader: die was namelijk soldaat in het Nederlandse leger. Daarom was hij al maanden van huis. Alleen in het weekend kwam hij soms thuis. Dan mocht Eddy hem helpen zijn putty’s om te doen voordat hij weer terugkeerde naar de kazerne. Toen

vond hij ze mooi, maar nu vindt hij het belachelijk dat soldaten van die rare groene lappen om hun benen moesten draaien. Daar had je toch niets aan?

Ze hadden in ieder geval niet geholpen: het Nederlandse leger verloor van het Duitse leger, ook al had zijn vader keihard gevochten bij de Grebbeberg. Daarna kwam hij thuis en Eddy en zijn moeder vertelden hem van de bom.

‘Het had niets gescheeld, of Eddy en ik waren er niet meer!’

‘De ramen waren bijna kapot,’ had Eddy toegevoegd, om zijn vader te laten merken dat het echt heel gevaarlijk was geweest.

‘We gaan verhuizen,’ zei zijn vader. ‘Amsterdam is belangrijk voor de Duitsers, dus is het hier niet veilig. Ik zoek een huis voor ons in Bussum. Daar gooit nooit iemand een bom op en het is niet eens zo ver van de stad. Er zijn veel mannen die vandaaruit op en neer treinen naar Amsterdam voor hun werk.’

Ze waren naar het dorp in het Gooi verhuisd, maar de veiligheid die zijn vader zocht, hadden ze niet gekregen. Misschien even, maar nu weet Eddy dat het allemaal niets voorstelde. Voor bommen kun je misschien weglopen, maar niet voor de Duitsers.

In Bussum was hij voor het eerst naar de grote school<sup>1</sup> gegaan net als alle andere kinderen die zes werden, maar een jaar later moest hij naar een aparte joodse school. De Duitse maatregelen tegen joden golden overal in Nederland, niet alleen in Amsterdam.

Toen hij in de tweede klas<sup>2</sup> zat, kwam de verordening dat

- 
- 1 Vroeger zaten kinderen van 4 tot 6 jaar op de kleuterschool. Daarna gingen ze naar de eerste klas van de lagere school, die door hen de ‘grote school’ werd genoemd.
  - 2 De tweede klas was dus hetzelfde als groep 4 nu.

alle joden die ouder waren dan zes jaar zichtbaar een ster op hun kleding moesten dragen. Zijn vader kocht er voor ieder van hen vier en zijn moeder had ze op hun kleren genaaid. ‘Die Duitsers hebben wel lef,’ zei zijn vader. ‘Eerst zo’n regel bedenken en je er dan zelf voor laten betalen.’

Eddy haatte die stomme dingen op zijn kleren. Hij had net zo goed meteen een bord om zijn nek kunnen hangen: IK HOOR ER NIET BIJ. En nog vonden de Duitsers het niet genoeg. Anderhalve maand voor de zomervakantie daarna kwam er een oproep voor alle joden van Bussum: binnen een week moesten ze verhuizen naar een van de drie joodse wijken in Amsterdam. Alleen het hoognodige mochten ze meenemen.

Voor ze vertrokken, moesten ze een keurige lijst maken van alle spullen die ze in hun huis achterlieten. Die werd gecontroleerd en daarna zouden de huizen verzegeld worden. Zo konden ze denken dat ze later alles terug zouden krijgen, maar volgens Eddy’s vader was het georganiseerd stelen en zouden de Duitsers alles inpikken.

De Duitsers waren rotzakken. Doortrapte slechteriken. Als tactische sluipmoordenaars voerden ze oorlog tegen de joden, niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen in Europa. Met zogenaamd keurige regeltjes camouflerden ze de slechtheid daarvan. Alsof iets niet erg is als je er een officiële maatregel voor bedenkt.

In korte tijd moesten Eddy en zijn ouders beslissen wat ze mee zou nemen naar Amsterdam. Zijn vader en moeder gingen het hele huis door en hij stond eindelijk te twijfelen in zijn eigen kamer. Op zijn bureautje lag alles waar hij absoluut geen afscheid van wilde nemen: de doos met zijn trein, zijn postzegelverzameling, een stapel boeken en een doos met twaalf verschillende spelletjes. Telkens als zijn vader langsliep – en dat was nu al drie keer gebeurd – keek hij even om de hoek van Eddy’s kamerdeur.

‘Jongen, hoever ben je?’ vroeg hij uiteindelijk. Hij kwam binnen en sloeg een arm om zijn schouder.

Eddy slikte. Hij wist wat zijn vader zou gaan zeggen. Hij balde zijn vuisten in zijn zakken, omdat hij het niet wilde horen.

Maar zijn vader zei het toch: ‘Het is te veel. Die doos met spelletjes, dat lijkt me een goed idee. Kies één boek uit, en een paar van je mooiste postzegels. Als de oorlog voorbij is, krijg je van mij een nieuwe trein.’ Hij drukte Eddy even tegen zich aan en liep door naar mama, die in hun slaapkamer de kleren aan het inpakken was.

‘Vier overhemden is genoeg. Dan moet je maar wat vaker wassen, schat.’ Het humeur van zijn vader was onverwoestbaar. Hem kreeg je er niet onder, met geen enkele maatregel.

Eddy deed zijn postzegelalbum open. Niemand had zo’n verzameling als hij, dat wist hij zeker. Hij had het album laten zien aan een paar jongens uit de klas, en hun ogen waren zowat uit hun hoofd gevallen. Vooral dat gezicht van Leon toen... Het enige nadeel was dat er nooit iets te ruilen viel. Hun dubbele postzegels had hij zelf bijna altijd al.

Voorzichtig sloeg hij de bladzijden om en de vloei-bladen ertussen. Langdurig bekeek hij elke pagina, om nog één keer van alle zegels te genieten. Neem nou deze serie, met alle presidenten van Amerika erop! Hij had er zeven van, maar volgens zijn vader bestonden er meer dan twintig. Sommige had hij voor hem meegenomen van zijn kantoor in Amsterdam, andere kreeg hij van klanten die wisten dat Eddy ze verzamelde. De mooiste moest hij uitzoeken. Waren ze niet allemaal even prachtig? Hij bladerde het album nog een keer door, totdat hij het ineens wist. Deze! Een blauwe postzegel van 12 1/2 cent met koningin Wilhelmina erop, die was uitgegeven ter ere van haar regeringsjubileum in 1938. De koningin zat tegenwoordig in Londen met de hele Nederlandse regering. De échte, maar daar dachten de Duitsers vast anders over.

Zijn vader had aan Eddy verteld wat ze had gezegd in haar eerste toespraak in een uitzending van de verboden Radio Oranje. ‘We moeten deze oorlog zien als een strijd tussen het goede en het kwade, tussen God en ons geweten enerzijds, en de duistere machten anderzijds die in deze wereld hoogtij vieren.’

De koningin nam hij mee! Zij was de leider van het goede, en vocht tegen het kwade. Als hij naar deze postzegel keek, wist hij dat het gevecht tussen goed en kwaad nog niet voorbij was. Blauw was de kleur van de trouw, dus de koningin zou niet opgeven. Waar kon hij de postzegel in bewaren? Hij keek zijn kamer rond. Op de boekenplank boven zijn bed stond het luciferdoosje waarin een dode vlinder zat. Hij was ooit eens met een vlinderverzameling begonnen, maar verder dan die ene was hij niet gekomen. Het doosje had de goede maat, de zegel paste erin; en het kon makkelijk in zijn broekzak. Voorzichtig haalde hij de dode vlinder eruit en legde die op de plank voor de boeken. Hij blies het doosje schoon en legde de zegel erin. Dat was één.

‘Heb je gekozen?’ riep zijn vader vanaf de overloop.

‘Nog even.’

Eddy keek naar het album dat openlag bij de laatste bladzijde met Nederlandse zegels. Daarna kwamen de Duitse. Hij sloeg de bladzijde om. Eén zegel sprong eruit. Hij was rood en Hitler stond erop, van de zijkant geportretteerd, net als de koningin. Meestal keek Eddy weg als hij bij deze bladzijde aankwam, maar nu dwong hij zichzelf de postzegel goed te bekijken. ‘Je moet je vijand kennen, als je hem wilt bestrijden,’ had hij zijn vader ooit horen zeggen. Zo deden soldaten dat dus.

Op de postzegel leek Hitler een keurige man. Maar dat was precies het verraderlijke. Hij was een sluipmoordenaar, net als zijn soldaten. De kleur van de zegel was rood, als bloed.

Deze postzegel vertegenwoordigde het kwaad en daarom moest hij ook mee in het doosje. Dan kon Eddy de vijand in de ogen kijken. Maar hij moest er wel voor zorgen dat de postzegel nooit gebruikt kon worden als hij in verkeerde handen viel. Uit zijn tekendoos – die ook niet mee mocht – pakte hij een zwart kleurpotlood. Met dikke strepen maakte hij de waarde van de postzegel onzichtbaar en daarna stopte hij hem ook in het doosje, bij de koningin. Die kon wel tegen hem op. Zij was tenslotte al meer dan veertig jaar koningin en daarmee vergeleken was die Hitler maar een beginner.

Een paar dagen later liep Eddy met zijn vader en moeder naar het station. De week ervoor fietste zijn vader daar nog elke dag heen om naar zijn werk in Amsterdam te gaan, maar nu was alles anders. Zijn vader had zijn fiets moeten inleveren en ze zouden vanavond niet terugkomen. Eddy had een kleine koffer in zijn hand en een dekenrol op zijn rug, zijn vader droeg een grote zware koffer, en had een pak op zijn schouder. Zijn moeder droeg twee boodschappentassen vol met spullen.

Af en toe stond zijn moeder stil om de tassen even neer te zetten en om zich heen te kijken. Nam ze afscheid? Of vroeg ze zich af waarom het dorp hen niet tegen de Duitsers beschermde?

Eddy wilde dat ze doorliep, want het was gemeen koud. De lucht was grauw en het waaide. De wind drong door zijn kleren heen en het kostte hem moeite om vrijuit te ademen. De bomen waren groen, maar verder leek het wel winter. Alle joden die naar het station liepen, hadden hun winterjas aan. Niet alleen omdat het koud was, maar vast ook omdat hun zomerjas beter in hun koffer paste. Ze kwamen van alle kanten, mannen, vrouwen en kinderen, allemaal met een ster op hun borst. Bepakt en bezakt, met koffers, manden en opgerolde dekens. Opgejaagd en niet gewenst.

‘Eddy!’

Hij keek om. Aan de overkant van de straat liep Leon. Een eind achter hem volgde zijn hoogzwangere moeder, met in één hand een koffer en aan de andere hand zijn kleine zusje. Het meisje kletste tegen de beer die ze met haar vrije arm tegen haar borst klemde. Leon stak over en kwam naast hem lopen.

‘Weten jullie al waar jullie gaan wonen?’

‘Bij mijn niet-joodse oom Koos,’ antwoordde Eddy, ‘hij woont in de Rivierenbuurt. Hij was getrouwd met tante Sara, een zus van mijn vader, maar zij is overleden. Mijn vader heeft hem geschreven en hij vond het goed.’

‘Hij heeft niet veel goed te vinden,’ onderbrak zijn vader hem. ‘Als je in een van de drie joodse wijken woont, kun je inkwartiering krijgen. Met ons weet hij in ieder geval wat voor vlees hij in de kuip heeft.’ Hij stak zijn hand op naar oom Lou, Leons vader, die nu ook de straat overstak.

‘En jullie?’ vroeg Eddy aan Leon.

‘Geen idee. We moeten ons melden bij een bureau van de Joodse Raad, daar zeggen ze waar we ingekwartierd worden.’

Nu bemoeide oom Lou zich ook met het gesprek. Net als zijn zoon was hij lang, slungelig en een beetje onhandig in zijn bewegingen. ‘Volgens mij moeten we die Joodse Raad niet vertrouwen. Joden die de Duitsers helpen om hun maatregelen uit te voeren... Dat klopt toch niet!’

Eddy’s vader was het niet met hem eens. ‘Die maatregelen nemen de Duitsers toch wel en dan kunnen ze maar beter worden uitgevoerd door onze eigen mensen. Die kunnen er dan nog het beste van maken.’

Ze waren bij het station aangekomen, een modern vierkant gebouw. ‘Deze kant op,’ zei Eddy’s vader beslist en hij duwde Eddy vooruit met zijn koffer.

‘Misschien zien we elkaar nog wel in Amsterdam!’ riep Leon.

Eddy knikte. Misschien. Zouden ze weer naar school gaan na de zomervakantie? School was zo iets gewoons dat hij het zich haast niet kon voorstellen dat hij er ooit nog heen zou gaan. Maar als het gebeurde, zou het leuk zijn om daar een bekende tegen te komen. Tot nu toe was hij elk jaar in een onbekende klas begonnen.

Op het perron was het stampvol, maar zijn vader trok zich daar niets van aan. Voortvarend wurmde hij zich naar de rand van het perron. Eddy en zijn moeder volgden hem op de voet, maar tegen de tijd dat Eddy zich tussen de mensen door wrong, stonden ze alweer zo dicht bij elkaar dat zijn wangen langs hun jassen schuurden. De geur van mottenballen maakte hem misselijk. Hij ademde sneller, maar het hielp niet. Hij kreeg nauwelijks voldoende lucht.

‘Kunnen er niet meer treinen in worden gezet?’ klaagde Eddy’s vader tegen de stationschef die langs de rails tuurde om te kijken waar de trein bleef.

Die haalde zijn schouders op. ‘Meneer Van Thijn, we doen wat we kunnen, maar alle joden van Bussum moeten in twee dagen naar Amsterdam. Twee weken terug gingen die van Hilversum, en toen was het net zo’n drukte.’

Waarom stuurden de Duitsers hen allemaal naar Amsterdam? Dat paste toch nooit? Alle huizen in de stad waren toch al vol, daar woonden toch andere mensen? De druk op Eddy’s borst werd zo groot dat hij zijn koffer liet vallen.

‘Eddy!’ Zijn moeder duwde tegen de jassen om hem heen om meer ruimte te maken. ‘Opzij! Mijn zoon heeft astma. Geef die jongen wat meer lucht. Sal, doe iets!’

Met een stap stond zijn vader naast hem en legde een hand in zijn rug. ‘Kalm blijven, jongen. Het komt allemaal goed. Ik beloof het je.’

De hand op zijn rug en de geur van zijn vaders aftershave brachten hem tot rust. Als zijn vader zei dat het goed kwam, dan was het zo.